

Ferenczi Sándor — pszichoanalízis — társadalom

Hidas György

A pszichoanalízis elmélete és eszmerendszere nem szorítkozik a dívány és a mögötte álló karosszék által jelzett diádikus kapcsolatra, hanem a lélektani történéseket annak a szocializációs folyamatnak mentén kezeli, amelyben a mindenkori társadalom determinánsai tetten érhetők.

A Ferenczi Sándor Egyesületet egy olyan időpontban alapítottuk, amikor igazi korszakváltás kezdődött az országban. Az egyén és a társadalom kölcsönös viszonya, egymásra hatása újra izgalmas probléma lett, amelynek vizsgálatához ismét hozzájárulhat a pszichoanalízis nálunk is, hiszen erre eddig nem kerülhetett sor.

Egyesületünk első tudományos szimpóziuma témájául éppen azért választotta a pszichoanalízis és a társadalom, a társadalomtudományok közötti kapcsolatot, mert úgy gondoltuk, hogy sok évtizedes hallgatás és az analitikus dívány mögé visszahúzódás után ismét el kell kezdeni megbeszélni és megvitatni a pszichoanalízis felismeréseit, hipotéziseit az emberről, a társadalomról.

A Ferenczi Sándor Egyesület interdiszciplináris; tagjai pszichoanalitikusok, történészek, orvosok, pszichológusok, szociológusok, irodalomtudósok, filozófusok, etnológusok, akik ezen szaktudományok és a pszichoanalízis közötti összefüggések, kölcsönhatások iránt érdeklődnek.

A mai szimpózium erre a tudományos határterületre kíván bepillantást nyújtani, kitéüntetetten aktuális hazai vonatkozásokkal.

A pszichoanalízis és társadalom kapcsolatainak vizsgálata, a pszichoanalízis elméletének, módszereinek alkalmazása a társadalomtudományokra és a társadalmi gyakorlatra: Magyarországon Ferenczi Sándor öröksége. Erről nyilvánosan gondolkodni, ezek alapján cselekedni mindig csak olyan korszakokban lehetett, amikor a társadalmi progresszió útjai megnyíltak. Ilyen időszak az országban a huszadik század eleje, amikor Ferenczi Sándor, a miskolci könyvkiadó és -kereskedő fia, aki orvosi tanulmányait Bécsben végezte, 1908-ban, 35 éves korában pszichoanalitikusként berobbant a magyar szakmai és közéletbe. Februárban találkozik Bécsben Freuddal, márciusban előadást tart Budapesten a Magyar Királyi Orvosegyesületben „A neurózisok Freud tanának megvilágításában, és a pszichoanalízis” címmel (Ferenczi, 1908/a).

Áprilisban már a salzburgi első pszichoanalitikus kongresszuson fejti ki elgondolásait a pszichoanalízis és a pedagógia összefüggéseiről.

Márciusi előadását így fejezi be: „Meg vagyok róla győződve, hogy úgy az egyéni, mint a néplélektan, valamint az ezeket alkalmazó kultúrtörténelem és szociológia jelentékeny mozgató erőt fognak meríteni a haladásra azokból az ismeretekből, melyeket *Freud* tanainak köszönhetünk” (Ferenczi, 1908/b). Salzburgi előadásában pedig arról beszél, hogy a mai gyermeknevelés egyik legnagyobb tévedése: „az indulat- és képzetelfojtás, mondhatnék indulat- és gondolatletaga-

dás (Verdrängung) nagyra növelése. [...] A pszichoanalízis [...] azt bizonyítja, hogy az aszociális tendenciák közömbösítésének ez a módja nem célszerű és nem gazdaságos. Az öntudatlanban rejlő tendenciákat csak hatalmas védőberendezések felépítésével és automatikus működtetésével lehet elnyomva és elrejtve tartani, melyek tevékenysége túl sok pszichikus energiát emészt fel [...] [A pszichoneurózisokban] szenvedők nagy, és folyton szaporodó számát tekintetbe véve, már e bántalmak profilaxisának szempontjából is szóba jöhetne egy olyan pedagógiai reformtörekvés, mely az oly sok esetben kártékonyán ható lelki mechanizmust, a gondolatelfojtást elkerülni igyekszik. [...] a »Verdrängung« az úgynevezett normális ember élete folyását is kártékonyán befolyásolja. [...] ma az egész társadalom neurotikus [...] a társadalom e betegségének orvossága sem lehet más, mint a leplezetlen belátás az ember igazi és teljes egyéniségébe, főleg az öntudatlan lelki élet ma már nem hozzáférhetetlen műhelyébe; óvszere pedig: a belátásra, célszerűsége, és nem dogmákra alapított, illetőleg alapítandó pedagógia” (Ferenczi, 1908/b).

A neurotikus zavarokat Freud mint „szociális betegséget” dekódolja, amelyek eltorzult szocializációs folyamatokban alakulnak ki, és egy szocializáció mintájára szervezett beszélgetésterápiában oldhatók fel. Ferenczi a neurózist általában mint „*társadalmi betegséget*” jellemzi (Ferenczi, 1908/b), és az elfojtásról mint „*társadalmi jelenségről*” beszél (Ferenczi, 1928): „Az elfojtás, amelyik ezeket az amnéziákat a gyermekkorban létrehozta, *szociális jelenség*, az egyén reakciója a környezet rendszabályaira.”

Három évvel később így folytatja Ferenczi ezt a gondolatsort a Galilei Kör *Szabadgondolat* című folyóiratában: „A távolabbi jövő pedig meg fogja hozni az ember lelki nevelésének gyökeres reformját, és egy olyan nemzedéket fog nevelni, mely a természetes, de a kultúrával sokban összeütköző ösztönöket és vágyakat nem az öntudatlanba süllyesztéssel, letagadással, reflektorikus elfojtással fogja elintézni, hanem megtanulja azoknak tudatos elviselését és józan kormányzását. Ez pedig végét fogja jelenteni az emberiség egy korszakának, melyet a hipokrizis, a dogmák és a tekintélyek vak imádása és az önkritika hiánya jellemez” (Ferenczi, 1911-12). „Mi több — írja ebben a cikkében — a szó teljes értelmében vett *szabad gondolat*ról is csak akkor beszélhetünk majd, ha a gondolkodás [...] nincs alávétve öntudatlan indulatok irányításának, hanem [...] az addig öntudatlan determinánsokat is felöleli, és azok felett józan célszerűséggel, az egyéni és közös okos összeegyeztetésével uralkodik” (uo.).

Tudjuk, hogy azóta tudattalan lélektani és társadalmi determinánsok, az irracionális, például az előítéletek mekkora pusztításokat végeztek a társadalmakban, gondoljunk csak Hitlerre, Sztálinra. Rombolásaik ismeretében Ferenczi század elejei bizakodása utópisztikusnak hangzik, mégis arra kell gondolni, hogy az emberismeret és a szociológiai tudás fejlődése alapozza meg a változásokat.

Társadalmi elnyomás és lélektani elfojtás közötti viszony, a kultúra és a közösség kialakulásának kérdései, ezek köré csoportosíthatók a pszichoanalízis és a frankfurti iskola teoretikusainak elgondolásai.

Russel Jacoby szerint „A pszichoanalízist mindig az a veszély fenyegette, hogy a pszichológiai vagy a szociológiai redukcionizmus következtében veszít értékéből. Reich éppúgy nem tudta elkerülni az egyik ilyen zsákutcát, mint a másikat a neofreudisták.

A kritikai elmélet oly módon kerüli el a pszichoanalízis banálissá tételét, hogy nem tekinti sem kulcsnak a társadalom teljességének megmagyarázásához, és nem korlátozza az egyén terápiájának és szexualitásának problémáira; a pszichoanalízist kritikai eszközként használja egyén és társadalom között feszülő mezőben: a

kritika túllép az egyénen, de nem téveszti szem elől egy történelem feletti lélektani dráma kedvéért.

A tudat nem jelenti számára — a pszichológiát túlértékelve — egyéni neurozisos és ösztönkésztetések egyfajta hulladékát, sem pedig — a szociológiát túlértékelve — a társadalmi normák puszta kifejezését. A redukcionizmus e két formája összefügg egymással; az egyénre mint elszigetelt lélektani vagy terápiás jelenségre való korlátozódás a pszichoanalízis társadalmi tartalmának rovására történik. Mindkét szempontnak eleget tenni egységükben és differenciáltságukban, ez a kritikai elmélet feladata” (Jacoby, 1975).

A magyarországi pszichoanalízis története azt mutatja, hogy a politikai környezet jelentős szerepet játszott abban, hogy a pszichoanalitikusok mit vállaltak aktuálisan a pszichoanalízis elméletéből, mit realizáltak abból tevőlegesen. Valahányszor szélső irányba tolódott el a politikai hatalom, 1919 után jobbra, 1948 után balra, a pszichoanalitikusok visszavonultak a terápiás gyakorlatba.

1948 — a fordulat éve — után a legtöbben magát a pszichoanalitikus gyakorlatot is felfüggesztették. Ezt a fordulatot a pszichoanalízis vonatkozásában Tariska István jelentette be a *Forum* című folyóiratban: „A pszichoanalízis — írja — az imperializmus házi pszichológiájává vált. A pszichoanalízis — struktúrájánál fogva — erre alkalmas volt” (Tariska, 1948).

Ferenczi álláspontja a pszichoanalitikus elmélet társadalmi vonatkozásában egyértelmű: a különböző társadalmi jelenségek lélektani determinánsainak megismerését és esetleges befolyásolását lélektani, pedagógiai eszközökkel tűzte ki célul. Ferenczi például már 1914-ben arról ír, hogy a pénz, a birtoklás legmélyebb és legbősegebb forrása a koprofilia. Ezzel az irracionális elemmel minden szociológiának és nemzetgazdaságnak, amelyik a tényeket elfogulatlanul vizsgálja, számolnia kell (Ferenczi, 1914).

Szociális problémák csak az emberek valós lélektanának felderítésével együtt válnak megoldhatóvá; spekulációk a gazdasági feltételekről egyedül nem vezetnek célhoz.

Ferenczi Sándort 1918-ban, az őszirózsás forradalom idején megindított folyamat eredményeképpen a budapesti egyetem orvoskarán a pszichoanalízis egyetemi tanárává nevezték ki. Kinevezésére 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság alatt került sor. A politikai hatalom bukása után elvesztette katedráját, és kizárták a budapesti orvosegyesületből is (lásd erről: Erős és munkatársai, 1987). Ferenczi a *Nyugatban* megjelent „Pszichoanalízis és társadalompolitika” című írásában fejtette ki álláspontját a pszichoanalízis, a politika és a világnézetek viszonyáról (Ferenczi, 1922). A cikkben érezhető, hogy védekezni kényszerül a politikai támadások ellen. A pszichoanalízist ugyanúgy függetlennek tartja a politikától, mint minden más tudományt.

„A pszichoanalízis — írja — sohasem aspirált másra, mint hogy tudományos igazságokat hirdessen — semmi esetre sem vállalta soha, hogy az igazságtól akár-melyik uralkodó irányzat kedvéért akár erre, akár arra letérjen. Nem is kötötte magát sem filozófiai, sem politikai dogmákhoz, hanem úgy a bölcselmi felfogásokat, mint a politikai tendenciákat csak az ember lelki természetrajzának megnyilvánulásaként értékelte. Az individualista és a kollektivisták egyikét sem ismerhette el az ember igazi természetének képviselőjeként, hanem a jövőtől remélte egy oly »individuál-szocialisztikus« irány kialakulását, mely az egyéniségek természetadta különbségét, függetlenségi és boldogulási törekvését legalább úgy fogja méltányolni, mint a közös együttélés mellőzhetetlen, bár nehezen elviselhető organizációját. A történelmi materializmusra támaszkodó politikai irányok sok színvonalas gondolkodója kezdi belátni, hogy talán nem egy balsikernek

elejét vehette volna, ha az elméleti alap, melyre a szociális törekvések épültek, nem lett volna olyan egyoldalúan anyagelvű, hanem számításaiban tényezőként szerepeltette volna az embereknek — kiknek sorsán lendíteni akart — a lelki világát is. [...] rájöttek, hogy hiba volt a lélektani szempontok mellőzése, a gazdaságiak túlbecsülése” (Ferenczi, 1922).

Ferenczi gondolatai jelennek meg Wilhelm Reich kérdésében 1933-ban: hogyan magyarázható, hogy a kapitalista rendszer legmélyebb gazdasági válságában a nemzeti szocializmus irracionalitása diadalmaskodott a marxizmus racionális felismerése felett? Miért nem követik a tömegek a kapitalista termelés nyilvánvaló hiányosságai ellenére saját gazdasági érdekeiket, miért a fasizmus világnézetéhez csatlakoznak? (Reich, 1933).

Reich számára, aki pszichoanalitikus, ez a tény csak pszichológiailag érthető meg. A fasizmus a tudattalant, az elfojtott ösztönrezdületeket mozgósítja a maga céljaira. Ehhez a következtetéshez csatlakoznak a frankfurti iskola teoretikusai, Horkheimer, Adorno, Marcuse. A fasizmus jelensége bizonyítja, hogy a társadalmat szociológiailag és lélektanilag is vizsgálni kell. A társadalomelmélet lényeges eleme lesz a pszichológia. A fasizmus szociológiai és gazdasági dimenzióját egészítik ki és relativizálják a pszichológia eredményei. Marcuse kísérelte meg gyümölcsözően felhasználni későbbi munkáiban a freudi pszichoanalízis következtetéseit a társadalmi szabályozó mechanizmusok megismeréséhez. Marcuse vizsgálódásának két szintje van: egyfelől azt akarja kimutatni, hogyan ültetődnek be a társadalom normái a gyermekbe a szülői nevelés útján, másfelől azt kérdezi, hogy az *örömelv* elnyomása a *valóságelv* által szükséges feltétele-e a kultúra fennmaradásának.

Freud számára a válasz nem vitás: kultúra és társadalmi haladás csak akkor lehetséges, ha az ösztönkésztetéseket eltérítik közvetlen örömkielégüléstüktől, szublimálódnak, és ezáltal használhatók fel produktívan a társadalom építéséhez és fejlesztéséhez. Ezzel szemben Marcusznak az a véleménye, hogy a hiány és a nélkülözés megszűntével elveszti érvényességét a *valóságelv*. A termelőerők hatalmas fejlődésével a polgári társadalomban kialakul egy történelmi alternatíva: egy nem-elnyomó társadalom, harmónia megvalósulásának előfeltétele Marcusz számára természetesen a kapitalista uralmi és teljesítményelvek megszűnése (Apel, 1980).

Freud több jólismert művében fogalmazza meg nézeteit a kultúra kialakulásáról, folyamatáról. Ezekben kulcsfogalmak az örömelv-valóságelv, az Ödipusz-komplexus, a bűnösség-bűntudat, az azonosulás az agresszorral, a felettes én és az éniideal. Lényeges tétele, hogy a kultúra kialakulása során a társadalmi regresszió interiorizálódik, és a felettes én átvállalja intrapszichésen az elnyomást. Freud elküldte Romáin Rollandnak *Tömegpszichológia és én-analízis* című munkáját. Kísérő levelében ezt írta: „Nem mintha ezt a könyvet különösen sikerültnek tartanám, de utat mutat az egyén analízisétől a társadalom megértéséhez” (Freud, 1960). Előző antropológiai könyvének, a *Totem és tabunak* alcíme: „Néhány egyezés a primitív népek és a neurotikusok lelki életében”. Tehát már ebben a könyvben is a Rollandhoz írott levélben megjelölt úton járt. Az őshorda-hipotézis, az ősapa megölésének története, a szélsőséges Ödipusz-helyzet szimbolikus értékű. Freud konstrukciója szerint az ősapa mindenható és abszolút egoista; személyes szükségleteit másokra való tekintet nélkül elégíti ki. A dependens és tehetetlen fiúk elől minden kielégülési lehetőség — beleértve a szexuálisakat is — el van zárva. A horda minden nőtagját kizárólag az apa birtokolja. A fiúk tisztelik és gyűlölik az apát. Vágyuk, hogy megöljék, ütközik a sikertelenség

esetén bekövetkező bosszújától való félelmükkel; ha sikerül, félnek, hogy köztük a legerősebb elfoglalja az apa helyét.

„A nők alárendelik magukat az apa férfifölényének. A fiúk kénytelenek kis közösségekben élni, nőket közösségekből lopnak maguknak. Az őshorda munkáit a fiúk végezték, akik ki voltak zárva az apa számára fenntartott örömeikből. »Szabad« volt nekik ösztönenergiáikat örömtelen, de szükséges tevékenységekre fordítani. Az apa tilalma, hogy ösztönkésztetéseiket kielégítsék, az öröm elnyomása: ez nem csak a dominancia következménye volt, de létrehozta a dominancia (elnyomás) folyamatos működésének lélektani előfeltételeit is. A fiúk gyűlölete az apa elleni lázadásukban, az apa kollektív megölésében kulminál; megették az apát, létrejött a testvér-klán, amely aztán isteníti a meggyilkolt apát, és bevezeti azokat a tabukat és korlátozásokat, amelyek a szociális moralitást létrehozzák. Freud hipotetikus története az őshordáról a testvérek lázadását mint az apa a horda nőire vonatkozó tabuja elleni lázadásnak tekinti; nem »szociális« tiltakozás az öröm egyenlőtlen elosztása ellen. Következésképpen civilizáció csak a testvérek klánjában kezdődik, amikor a tabuk, most az uralkodó testvérek által önmagukra vállalva, létrehozzák a közös érdek kedvéért az elfojtást, az elnyomást. [Angolban a társadalmi elnyomás és az intrapszichés elfojtás egyaránt *repression*.] »A döntő lélektani esemény, amely elkülöníti a testvérklánt az őshordától: a *bűntudat*. Az őshorda meghaladása, a fejlődés, azaz a civilizáció, feltételezi a bűnösségérzést: bevetül az egyénbe, és így fenntartja a lényeges tilalmakat, kényszereket és kielégülési késleltetéseket, amelyek a civilizáció alapjai. Ezek lennének a felettes én filogenetikus alapjai« (Freud, 1912-13). Freud ezt a Darwin és Robertson Smith sejtéseire épülő történetet összekötötte neurotikus gyerekek állatfőbiáival, és középpontba állította az Ödipusz-komplexust. Az ötéves kis Hansot, aki félt a lovaktól, és súlyos apakonfliktusa volt, használta közvetítőnek a huszadik század elejei Bécs és az emberiség leghomályosabb ősi korszaka között. Hivatkozott még Ferenczi kakasimádó kisfiújára, Árpádra, és egy orosz pszichoanalitikusnak, Wulf-nak egy kisfiú-esetére. Ezek az esetek segítették Freudot abban, hogy a totemálatot mint az apa képviselőjét értelmezze.» (Gay, 1988)

Freud arra gondolt, hogy az ősapa megsemmisítése a testvérek csoportja által, kitörölhetetlen nyomokat hagyott az emberiség történetében. A vallástörténet, a tragédiák eseményei, a műalkotások mind rámutatnak az ősbűncselekményre és annak következményeire. De ez a következtetés két, szélsőségesen ellentmondásos fogalmon alapul: egy kollektív pszichikum létezésén, amelyben olyan lelki folyamatok történnek, mintha „egyén lenne”, és ennek a pszichikumnak olyan képessége lenne, hogy sok ezer éven át tudná közvetíteni bűnösségérzését, amely először egy gyilkos, történelem előtti csoportot nyomasztott.

A *Totem és tabu* igazi központi szervező fogalma az Ödipusz-komplexus, amely azóta is lélektani és etnográfiai vizsgálódások tárgya. Róheim Géza az Ödipusz-komplexus univerzalitása mellett állt ki, elsősorban Malinowskival szemben, aki a Trobriand-szigeteken végzett kutatásai alapján ezt elvetette, Melford Spiro 1982-ben megjelent könyvében azonban kimutatta, hogy az Új-Guinea partjától délkeletre fekvő Trobriand-szigeteken szokatlanul erős Ödipusz-komplexus létezik (Spiro, 1982).

Az erős Ödipusz-konfliktusra mutat: a gyermeket anyja négy éves koráig szopatja, ebben az időszakban a gyerek anyjával együtt alszik, tehát fallikus fázisban is. Mindez a fiú libidinózus érzelmeit anyja iránt felerősíti. Az apa, amikor a szülés utáni tabu leteltével ismét megjelenik férjként az anya ágyában, felerősíti a fiú ellenséges érzelmeit vele szemben. Az ilyen struktúrát tartalmazó társadalmakban előre jelezhetően megtalálhatók a különösen fájdalmas pubertáskori rítusok, amelyek a fiú apjával szembeni erős agresszív impulzusait hivatottak fékezni (Spiro, 1982).

Freud *Tömegpszichológia és én-analízis* című művének kulcstétele a következő: „A hipnotizőr műveleteivel feleleveníti a szubjektumnál egy darabot abból az ősi örökségből, amely a szülőknél is megjelent, és az apával való kapcsolatban egyéni felelevenedése egy túlerőben lévő és veszélyes személy képzetét jeleníti meg, akivel szemben el kell veszíteni az önálló akaratot, és akivel egyedülmaradni, »a szeme elé kerülni«, meggondolandó merészségnek tűnt. Csak valahogy így tudjuk elképzelni az őshorda egyedének viszonyát az ősapához. [...] A tömegképződés borzadályos, kényszeres jellegét, ami a szuggesztió jelenségeiben mutatkozik, joggal vezethetjük vissza származását illetően az őshordához. A tömeg vezetője még mindig a félt ősapa, a tömeg még mindig a korlátlan erőszakot kívánja urának, a legnagyobb mértékben tekintélysovár, Le Bon kifejezése szerint szomjazik az alávetettségre. Jogosan lehet a hipotézist így nevezni: kétszemélyes tömeg: a szuggesztiót elégséges egy olyan meggyőződésként meghatározni, amelynek alapja nem az észlelés és a gondolati munka, hanem az erotikus kötődés” (Freud, 1921).

Adorno szerint: „ez az elgondolás implikálja a fasiszta karakterre vonatkozó egyik legfontosabb megfigyelés magyarázatát is: a felettes én kihelyezését (externalizációját). Az »énideál« Freud korábbi kifejezése a későbbi felettes én fogalomra. Ennek helyettesítése egy »tömegén«-nel pontosan az, ami a fasiszta karakternél történik. Az ilyen embereknél nem alakul ki független, autonóm lelkiismeret, azt egy kollektív autoritással való identifikáció útján helyettesítik, amely éppoly irracionális, ahogy azt Freud leírta, heteronóm, merev elnyomó, az egyén saját gondolkodásától messzemenően idegen, és ezért strukturális merevsége ellenére könnyen cserélhető. Ez a jelenség megfelelően fejezi ki a náci képletet, hogy az a jó, ami a német népnek hasznos.

Ugyanez a séma ismétlődik az amerikai fasiszta demagógok beszédeiben, akik sohasem híveik lelkiismeretéhez szólnak, hanem mindig külső, konvencionális és sztereotip értékekre hivatkoznak, vagy diszkurzívan, kérdés nélkül elfogadnak. *A tekintélyelvű személyiség* című könyvükben Adorno és munkatársai (1950) részletesen kimutatták, hogy az előítéletes emberek saját erkölcsi döntések helyett általában a konvencionális értékekben hisznek, helyesnek azt tekintik, amit »az ember tesz«. Ennek következtében saját énídeáljuk rovására — amely teljesen összekeveredik külső értékekkel — hajlamosak identifikáció útján alávetni magukat egy tömegének” (Adorno, 1970).

Alexander és Margaret Mitscherlich, frankfurti pszichoanalitikusok 1967-ben megjelent könyve szerint az NSZK-ban a Harmadik Birodalom korszakát, de már a weimari köztársaság összeomlását is csak elégtelen módon vizsgálták. Ennek okai tudattalanul működő kollektív védekezések, tagadások. Nagyon sok, a társadalomban mutatkozó jelenség utal arra, hogy a nagyon súlyos nemzeti katasztrófa után Németországban elmaradtak a gyászreakciók, a gyászmunka, a múlt tudatos feldolgozása. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyászmunka kimaradása zavart okoz az egyén lelki fejlődésében, személyközi kapcsolataiban, akadályozza spontaneitását és alkotó képességeit. Az NSZK társadalmában a hatvanas években még észlelhető politikai és szociális mozdulatlanságot és provincializmust a nemzetiszocialista múltra vonatkozó emlékek következetes elhárítása, az ebben a múltban való érzelmi és tevőleges részvétel nem vállalása, letagadása determinálja. Álláspontjuk szerint jól szervezett belső ellenállás működik társadalmukban történelmük egy olyan szakaszának lélektani átdolgozásával szemben, amelynek terhelő, bűnös volta elviselhetetlen volt, és az is maradt.

Ezzel a bűnösséggel kapcsolatban az alternatíva: vagy az elévülés gyászunka nélkül, míg a tettesek, tettetársak és útítársak kihalnak, vagy gyászunka, belátás a realitásba, emlékezés, ami fájdalommal, és sok esetben a bűnösség vállalásával jár, és végül elszakadás a szeretett tárgytól.

Mitscherlichék hipotézise szerint a német társadalom azért nem lett melankóliás, mert mindazoknak a kollektívája, akik egy „ideális Führer”, egy közös én-ideál reprezentánsát veszítették el, azáltal tudták elkerülni önértékvesztésük élményét, hogy megszakítottak minden affektív hidat közvetlen múltjukkal. Ez tudattalanul, reflektorikus önvédelemként történt. Ez az önvédelem nagyfokú lelki erőfeszítést igényel folyamatosan, és kihatása pszichés immobilizmus a társadalmi problémákkal kapcsolatban.

Ennek az autisztikus attitűdnek következtében a nép többségének a demokratikus társadalomban csak annak gazdasági rendszerével sikerült azonosulni (Mitscherlich, 1967).

Mitscherlich tanulmányának üzenete számunkra az lehet, hogy a nálunk 1945 óta folytonosan, kollektíven és ránkparancsoltan létrejött elhallgatások, letagadások, hazugságok mélyen áthatották társadalmunkat. Érzelmi és tevőleges részvételünk mindezekben (a háborús veszteségek, a kisebbségek sorsa, a zsidóság elpusztítása, a zsidó identitás megtagadása, a koncepciós perek, az 1956-os forradalom ellenforradalomnak címkézése, és sok minden más) a túlélést és fennmaradást szolgálhatta, azonban társadalomlélektani kihatásai jelen vannak, vizsgálni kell azokat, és a velük összefüggő jelenségeket — társadalmunk apátiáját, mozdulatlanágát.

Történelmünk elmúlt évtizedeinek feltárása megindult, de ez nem csupán egyes szakemberek, történészek dolga, hanem a kollektív és egyéneken is zajló lélektani folyamatok átdolgozására, sok esetben gyászunkára, a veszteségek és felelősségek tudatosítására, vállalására is szükség van.

Mai szimpóziumunk ehhez a közösségi feladathoz kíván hozzájárulni.

Irodalom

Adorno, Th. W. et alii, (1950): *The Authoritarian Personality*. Norton, New York.
Adorno, Th. W. (1970): Die Freudische Theorie und die Struktur der faschistischen Propaganda. *Psyche*, 31:486-409.

Apel, Hartmut, (1980): *Die Gesellschaftstheorie der Frankfurter Schule*. Diesterweg Verlag, Frankfurt am Main.

Erős F. et alii (1987): Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918-19-ben. *Psychológia*, 7, (4), 584-592

Ferenczi S. (1908/a.): A neurózisok Freud tanának megvilágításában, és a psychoanalysis. *Gyógyászat*, 1908. Nr. 15-16.

Ferenczi S. (1908/b.): Psychoanalysis és paedagogia. *Gyógyászat*, 48:225.

Ferenczi S. (1911-12): Az öntudatlan megismerése. *Szabadgondolat*, 1:55-78.

Ferenczi S. (1914): Zur Ontogenie des Geldinteressens. *Bausteine zur Psychoanalyse*, Bd 1.109-119. Huber, Bern, 1964.

Ferenczi S. (1922): Pszichoanalízis és társadalompolitika. *Nyugat* 1.554-555.

Ferenczi S. (1928): Über den Lehrgang des Psychoanalytikers. *Bausteine zur Psychoanalyse* Bd. ffl. 426. Huber, Bern, 1964.

Freud, S. (1912-1913): *Totem és tabu*. Gesammelte Werke, IX Imago, London, 1948.

- Freud, S.** (1921): *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Gesammelte Werke XIII. Imago, London, 1955.
- Freud, S.** (1960): Levél Romáin Rollandhoz, 1923. március 4-én. Freud, *Briefe 1873-1939*. Fischer, Frankfurt am Main.
- Gay, P.** (1988): *Freud. A Life for our time*. Dent, London,
- Jacoby, Russel.** (1975): Negative Psychoanalyse und Marxismus. *Psyche*, 29: 961-990
- Mitscherlich, A, és M.** (1967): *Unfähigkeit zu trauern*. Piper, München.
- Reich, W.** (1933): *Oedipus in the Trobriands*. University of Chicago. Press, Chicago.
- Tariska L** (1948): A freudizmus, mint az imperializmus házi pszichológiája. *Forum*, Budapest, 779-804.

Hidas György
Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet
Pszichoterápiás Osztály
1121 Budapest
Szilassy u. 6.